

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОЇ ГРУПИ СУБСТАНТИВІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ “РАДІСТЬ” (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ)

Радість, за словами К. Ізарда, відомого фахівця у галузі дослідження афективної сфери особистості, належить до групи фундаментальних емоцій, поряд з емоціями інтересу, здивування, смутку, гніву, відрази, презирства, страху, сорому та зніяковілості [3, С. 64]. Ю.Д. Апресян також кваліфікує цю емоцію як первинну (базову), оскільки вона передбачає не стільки інтелектуальну оцінку певного стану речей як поганого чи доброго для суб'єкта, скільки безпосереднє відчуття, що воно таким є [1, С. 370].

Психологи, намагаючись визначити сутність радості, стикаються зі значними труднощами. Тому деякі з них ідуть у її розумінні від протилежного, чим вона не є, порівнюючи радість з іншими емоціями – задоволенням, веселістю тощо [3, С. 176].

Незважаючи на те, що лексика на позначення емоцій і почуттів перебуває у центрі зацікавлення мовознавців, однак аналізу лексико-семантичної групи радості у польській мові не було присвячено окремого комплексного дослідження. Група польських прикметників зі значенням “такий, що перебуває у зв'язку із радістю” стала об'єктом аналізу Д. Буттлер [6]. Останні розробки польських лінгвістів із проблеми семантики мовних одиниць у контексті культури представлені у збірниках „Konceptualizacja uczuć w języku polskim”, „Język i Kultura” під редакцією І. Новаковської-Кемпної. Предметом цих досліджень є емоції та почуття (у тому числі й радість) із точки зору їхньої концептуалізації у польській мові.

У пропонованій розвідці ми ставимо за мету здійснити семантичний аналіз синонімічної групи польських іменників із загальним значенням “радість”.

Ю.Д. Апресян, реконструюючи наївну картину світу емоцій, як вона відображається у російській мові, пропонує виділення п'яти фаз у розвитку (сценарії) емоцій:

- першопричина емоції;
- безпосередня причина емоції;
- власне емоція;
- бажання продовжити або припинити існування причини, яка викликає емоцію;
- зовнішнє виявлення емоції.

Запропонований сценарій, на думку вченого, є необхідною передумовою розробки відповідних синонімічних рядів [1, С. 370].

Проаналізуємо кожну з фаз у розвитку емоції радості з метою встановлення групи іменників, які належать до цієї лексико-семантичної групи у польській мові.

Першопричиною емоції є, як правило, фізичне сприйняття або ментальне споглядання певного стану речей. Радість, згідно з психологічними дослідженнями, виникає в результаті задоволення певного бажання, досягнення мети тощо [4, С. 161].

Безпосередня причина емоцій – це інтелектуальна оцінка такого складу речей як можливого або несподіваного, бажаного або небажаного для суб'єкта. Причиною радості є наша інтелектуальна оцінка певних подій як бажаних. Тому радість ми кваліфікуємо як позитивну емоцію на протигагу емоціям негативним (гніву, страху, сорому, відчаю та ін.), причиною яких є сприйняття якихось подій як небажаних.

Власне емоція, або стан душі, зумовлений складом речей, який людина сприйняла ментально або споглядала фізично, та її інтелектуальна оцінка цього складу речей. А. Вежбічка описує власне емоцію за допомогою семантичних компонентів “to feel good” “відчувати щось добре” та “to feel bad” “відчувати щось погане”. Так, А. Вежбічка дає наступну дефініцію радості:

“X feels something

Sometimes a person thinks something like this:

Something very good is happening

I want this

Because of this, this person feels something very good

X feels like this” [11, С. 7].

У стані радості людина зацікавлена в тому, щоб позитивний фактор діяв на неї якомога довше.

Отже, радість – це приємне відчуття, яке виникає при сприйнятті об'єкта чи ситуації, яке ми оцінюємо як миле й бажане і зацікавлені в тому, щоб позитивний фактор якомога довше на нас впливав. Зовнішньо радість може явно не виражатись (т. зв. “тиха радість”) або супроводжуватись посмішкою, сміхом, жестикуляцією, підстрибуванням, плесканням в долоні тощо.

До іменників, що позначають цей позитивно конотований стан людської психіки, у польській мові належать: radość (словотвірно споріднене rozradowanie), promienność, przyjemność, uciecha, wesołość, wesele, zadowolenie.

Однак, наведені лексеми не є абсолютними синонімами, кожна з них називає певний різновид даного емоційного стану. З огляду на обмежений обсяг дослідження, ми обрали для аналізу три синоніми з цієї лексико-семантичної групи – radość, wesołość і przyjemność.

Субстантив radość є найбільш загальним і універсальним у цьому синонімічному ряді, оскільки він позначає одну із фундаментальних емоцій, а також найчастіше використовується при тлумаченні інших лексичних одиниць даної лексико-семантичної групи.

У словнику польської мови radość визначається як “почуття великого задоволення, веселості, веселий настроїв, утіха, щастя” [SJP, II, С. 12]. Дана лексема кваліфікується на сьогодні як слово з неясними етимологічними зв'язками [5, С. 191]. А. Брюкнер, даючи етимологічне витлумачення пол. rad, виводить його з псл. *radъ “радий” ← *raditi “турбуватися”, припускаючи також зв'язок з псл. *ārd (*Ardogastes=Radogostъ), дінд. ardh- “задоволення”, гр. althainō “зцілюю, лікую” [Brückner, С. 452]. Автор етимологічного словника російської мови М. Фасмер,

аналізуючи рос. рад, вбачає його спорідненість з англос. *gót* “радісний, благородний”, давньоісл. *gátask* “прояснення, веселість” [Фасмер, С. 429]. О. Преображенський наводить думку Гірта про походження даної лексеми з іє. *eḡō “кохати” і порівнює її з гр. *εραμαι* і *εραομι* “я закоханий” із застереженням, що це зіставлення визнається не всіма вченими [Преобр., II, С. 173].

Іменник *radość*, порівняно з іншими одиницями досліджуваної групи, особливо багато “оплетений” сіткою фразеологічних одиниць, що будуються за моделлю:

1. “прикметник + *radość*” на позначення різних проявів даної емоції: *bezgraniczna, beztroska, błoga, doskonała, dziecinna, dzika, głęboka, gwałtowna, najwyższa, niebiańska, nieklamana, niesłuchana, niewymowna, niezmacona, niezmierna, ożywcza, wewnętrzna, żywiołowa radość*;

2. “*radość* + іменник у Р. в.”, що вказує на причину виникнення радості: *radość istnienia, uczuć, życia* та ін.;

3. “іменник + *radość* у Р. в.” (переважно у метафорично-метонімічному значенні): *chwile, dreszcz, fala, łzy, nadmiar, objawy, okrzyki, szal, szczyt, uśmiech, wybuch radości*;

4. “дієслово + *radość* у ролі прямого додатка”, що вказує на об’єкт дії: *budzić/sprawiać radość, czuć/odczuwać radość, wywołać czyjaś radość* тощо;

5. “дієслово + *radość* в Оп. в.”: *błyszczeć, jaśnieć, kipieć, promieniować, napawać kogoś radością*;

6. “*radość* у функції підмета”: *radość bierze, chwyta, obejmuje, ogarnia, opromienia, porywa kogoś bije od kogoś, maluje się na twarzy, w oczach kogoś rozpięra, rozsadza, przepęlnia, zalewa czyjeś serce, trwa, rośnie, znika, wybucha* та ін.

Наведені вище стійкі словосполучення свідчать про те, що субстантив *radość* у польській мові активно функціонує персоніфіковано і метафорично. У мовній картині світу поляків *radość* уявляється як:

- субстанція (вода, вино), яка наповнює тіло людини: *ktos jest wypęlniony/przepęlniony radością, ktoś ma oczy pełne radości, coś napawa kogoś radością, radość upaja/zalewa kogoś, ktoś jest pijany z radości, fala radości*. При чому, коли радість стає інтенсивнішою, наступає “вибух”: *radość tryska od kogoś, ktoś kipi radością, wybuch radości, ktoś bucha radością* тощо;

- сила, що підносить людину вгору: *radość podnosi kogoś na duchu, uskrzydla kogoś*;

- вогонь: *ktos rozpała radość w kimś, radość tli się w sercu*;

- світло: *błysk radości, radość opromienia czyjaś twarz, promień/promyk radości, oczy kogoś świecą się radością* та ін.

Наступною з обраних у нашій розвідці для аналізу лексичною одиницею є субстантив *wesołość*, який у словнику польської мови за редакцією М. Шимчака пояснюється словами “веселий, добрий настрої, весела атмосфера, радість, безтурботність” [SJP, III, С. 633].

Важлива семантична різниця між синонімами *wesołość* і *radość* полягає у зовнішньому вияві названих емоцій: *wesołość* обов’язково супроводжується гучним

сміхом, моторною активністю, жестикуляцією, підвищеним тоном голосу і под., про що свідчать і мовні факти: можна сказати *śicha*, *tajemna*, *ukryta radość*, натомість немає відповідних контекстів зі словом *wesołość*.

Через те *radość* можна кваліфікувати як більш інтимне почуттям, тоді як почуття *wesołości* властиве, як правило, групі людей: “*Wesołość ogarnęła wszystkich*” [SFJP, II, С. 526].

Стилістично маркованим синонімом іменника *wesołość* є лексема *wesele*, яка саме у ролі найменування цієї позитивної емоції вживається переважно у мові художньої літератури напр., *Oblicze dziewczyny promieniowało weselem*.

Назва *wesołość* походить від псл. **veselъ*, що зіставляється з іє. **uesu*- “добре” або іє. **ues-* “жити, перебувати”. Континуанти першого кореня вказують на загальне значення “гарний, щось приємне”: лтс. *vešels* “здоровий, широкоплечий”, дінд. *vasu*- “гарний”; континуанти другого кореня об’єднані значенням “тішитися, веселитися (від їжі)”: ав. *vāstrum* “корм, їжа”, лат. *vescor* “їсти, усолоджуватись”, гот. *wisan* “веселитися, бенкетувати” [ЕСУМ, I, С. 369; Фасмер, I, С. 303].

Синонім *wesołość* характеризується достатньо широкою сполучуваністю і, подібно як іменник *radość*, виступає переважно у метафорично-метонімічних контекстах. Ці словосполучення можна поділити на кілька груп:

- “прикметник + *wesołość*”: *dziecięca*, *dziecinna*, *gwarna*, *hałaśliwa*, *jowialna*, *krzykliwa*, *łzawa*, *niefrasobliwa*, *niekłamana*, *ogólna*, *pogodna*, *pusta*, *rubaszna*, *szalona*, *szumna*, *żywa* та ін.;

- “дієслово + *wesołość* у Зн. в.”, що вказує на об’єкт дії: *budzić*, *odzyskać*, *podzielać* *czyjaś wesołość*, *stracić*, *wywołać wesołość*;

- “дієслово + *wesołość* в Оп.в.”: *tryskać wesołościami*;

- „*wesołość* у полі підмета”: *wesołość bije od kogoś*, *jaśniej w czyichś oczach*, *ciągnie*, *chwytą*, *ogarnia*, *porywa kogoś* тощо.

І, нарешті, субстантив *przyjemność*. Намагаючись подати дефініцію *radości* та *przyjemności*, основу не на психологічних даних, а на інтуїції, мовному чутті, А. Вежбіцка порівнює їх, наводячи низку цікавих асоціацій: “Спосіб існування радості – це ніби злет, порив, хвиля. Натомість не говорять про порив ані про хвилю приємності... Радість – це ніби бурхливий потік, присмність – це тиха вода, вкрита ряскою... Приємність ближче тілу, радість – душі... Радість легка, вільна, приємність – повільна, лінива...” [12, С. 58]. Отже, можна зробити висновок про те, що *przyjemność* є значно “спокійнішою”, тобто менш інтенсивною і глибокою емоцією порівняно з *radością*.

Словник польської мови фіксує наступні значення лексеми *przyjemność*: 1. “миле враження, викликане позитивними чинниками, почуття задоволення; 2. те, що викликає почуття задоволення, спричиняє позитивне, миле враження” [SJP, II, С. 991], тобто і причина, і наслідок.

А. Брюкнер у своєму етимологічному словнику кваліфікує ад’єктив пол. *przyjemny* як утворення від дієслова *przyjać*, підтверджуючи це відомостями з чеської

мови, пор. příjemný (to, co lze přijmouti – [Махек, С. 401]), та з російської мови приятный, неприятность [Brückner, С. 445]. Додамо сюди також споріднене з ними укр. приємний, приємність з тим самим коренем псл. * jeři “брати, взяти” [ЕСУМ, II, С. 296-297]. Прозора внутрішня форма цих лексичних одиниць показує, що те, що людині подобається, вона це приймає, наближує, вбирає у себе.

Сполучуваність іменника przyjemność є значно вужчою у порівнянні з першими двома іменниками radość і wesołość: prawdziwa, wielka przyjemność, robić coś dla przyjemności / z przyjemnością, sprawić komuś przyjemność, а також ця лексична одиниця виступає у формулах ввічливості, зокрема при питанні про прізвище співрозмовника z kim tam przyjemność? та вислові сага przyjemność po mojej stronie “мені дуже приємно”. Поодинокі випадки сполучуваності субстантива przyjemność у ролі підмета: przyjemność spotyka kogoś, а також з метафоричним значенням używać wszelkich przyjemności.

Таким чином, здійснений семантичний аналіз польських субстантивів radość, wesołość і przyjemność показав, що, незважаючи на значеннєву близькість цих найменувань позитивно конотованих станів людської психіки із загальним значенням “радість”, у їх внутрішній структурі можна виділити низку елементів, які розрізняють ці назви і не дозволяють ототожнювати radość з wesołością, wesołość з przyjemnością, що є особливо важливим у лексикографічній практиці при укладанні тлумачних, перекладних, синонімічних, антонімічних словників тощо. Перспективою дослідження можна вважати цілісний аналіз семантичної структури інших лексикограматичних розрядів (прикметників, дієслів, прислівників), належних до семантичного поля радості у польській мові, а також визначення його ядра і периферії, виявлення значеннєвого та формально-дериваційного потенціалу цих лексем.

Використана література:

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. II. – М., 1995.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора в языке чувств // Язык и мир человека. – М., 1999. – С. 385-399.
3. Изард К. Психология эмоций. – М., 2003.
4. Ильин Е. Эмоции и чувства. – М., 2003.
5. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. – К., 2001.
6. Buttler D. Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu „pozostający w związku z radością” // Prace Filologiczne. – Warszawa, 1977. – Т. 27. – S. 271-286.
7. Język a Kultura / Pod red. J. Nowakowskiej-Kempnej. – Warszawa, 2000. – Т. XIV.
8. Lakoff G., Johnson M. Metaphor We Live By. – Chicago, London, 1980.
9. Nowakowska-Kempna J. Konceptualizacja uczuć w języku polskim. – Warszawa, 2000.
10. Pajdzińska A. Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata // Językowy obraz świata / Pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin, 1999. – S. 83-101.
11. Wierzbicka A. Defining emotion concepts / Referat wygłoszony w Warszawie. – 1992.
12. Wierzbicka A. Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne. – Warszawa, 1971.
13. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1983-2003. – Т. 1-4.
14. НОСС – Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Под ред. Ю.Д. Апресяна. – М., 1997.
15. Преобр. – Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. – М., 1959. – Т. 1-2.

16. Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1986. – Т. 1-4.
17. Brückner – Bruckner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1957.
18. Махек – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a clovenského. – Praha, 1957.
19. SFJP – Słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. S. Skorupki. – Warszawa, 1974. – Т. 1-2.
20. SJP – Słownik języka polskiego / Pod red. M. Szymczaka. – Warszawa, 1978-1981. – Т. 1-3.
21. SJPD – Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa, 1958-1969. – Т. 1-11.
22. SSP – Słownik synonimów polskich / Pod red. Z. Kurzowej. – Warszawa, 1998.
23. SWB – Słownik wyrazów bliskoznacznych / Pod red. S. Skorupki. – Warszawa, 1971.

Багмут І.В.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗВУКОНАЙМЕНУВАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Свідомо сприйняти предмет – означає подумки назвати його, тобто віднести до певної групи чи класу предметів, узагальнити у слові. Саме тому важливою засадою аналізу лексико-семантичного поля звуконайменувань є загальна класифікація звуколексем, яка б дала змогу організувати структуру поля при його подальшому членуванні.

Питання класифікації ознак звукових сигналів у структурі мікрополя “той, що звучить”, досліджувала Денисенко О.І., [2]; Федотова О.С. класифікувала ад’єктиви звуку, слуху з погляду дериваційного потенціалу [6]. Поділ дієслів звучання за денотативним змістом здійснив Васильєв Л.М. [1, 38-51]. Він розподілив дієслова звучання на три основні групи: 1) дієслова, що характеризують звучання неживих предметів, 2) дієслова, що характеризують звуки, які створюють живі істоти (окрім людини), 3) дієслова, що характеризують звуки, які створює людина. В окрему групу Васильєв Л. М. виділив дієслова, що не мали специфікованої семи звуку, характер звучання яких визначався безпосередньою вказівкою на джерело створення звукового сигналу. У межах кожної групи було виділено декілька підгруп.

Завданням статті є спроба класифікації іменникових і дієслівних звуколексем, які складають ядро лексико-семантичного поля звуконайменувань. Об’єктивна складність класифікації звуконайменувань у мові пов’язана зі складною природою звуку, який сприймається слухом. Адже звук можна розглядати, з одного боку, як фізичне явище, а з іншого – як результат слухового сприймання.

Відповідно до оцінки суб’єктивної складності конкретного звукового сигналу для його сприймання пропонують диференціювати звуки на прості й складні. Однак зрозуміло, що людське вухо ніколи, окрім як в акустичній лабораторії, не має справи з простими звуками. Людський слух у тому вигляді, якому він реально існує, сформувався в процесі сприймання складних звуків [3, 42]. Тому ця класифікація перебуває поза зв’язком із поняттям про суб’єктивну складність сприймання звуку, до того ж є синтетичною, що не дає повного уявлення про реальне звукове оточення людини.

Дж. В. Стретт (Лорд Релей) пропонує просту класифікацію, виділяючи музикальні та немусикальні звуки [5, 26]. Перші він називає нотами, а другі –